

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

ABCOUDE gemeente Abcoude

Toelichting bij het voorstel tot
aanwijzing van Abcoude als be-
schermd dorpsgezicht.

Het aan te wijzen dorpsgezicht omvat
het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst
voor de Monumentenzorg, tekening-
nummer 333) door een stippellijn
omgrensde gebied.

Publikatie van de **Rijksdienst voor
de Monumentenzorg**.

Mei 1987.

Inleiding

Abcoude ligt ten zuidoosten van Amsterdam op het punt waar de rivieren Angstel, Gein en Holendrecht samenkomen. Het dorp heeft in oorsprong een agrarische en verzorgende functie voor de omgeving gehad en is voorts als halteplaats van betekenis geweest op de route Amsterdam-Utrecht. De bebouwing van het oude dorp ligt geconcentreerd aan de doorgaande wegen langs de rivieren. Opmerkelijk is de groei van Abcoude in de tweede helft van de 19de eeuw. Het dorp breidt zich dan in het verlengde van de bestaande structuur uit. In de 20ste eeuw, met name na de Tweede Wereldoorlog, ontstaat er voor Abcoude belangstelling als forenzenplaats. Als gevolg hiervan zijn relatief grote en compacte dorpsuitbreidingen tot stand gekomen die niet op de rivieren of de bestaande wegen zijn georiënteerd.

De voorgenomen aanwijzing van Abcoude tot beschermd dorpsgezicht is voornamelijk gericht op de bescherming van de ruimtelijke structuur van het oude dorp, zoals deze zich tot in de 19de eeuw heeft ontwikkeld, in samenhang met de openheid van het gebied tussen het Gein en het fort en in mindere mate op de nog aanwezige historische bebouwing.

Ontstaan en ontwikkeling

Abcoude ligt aan de rand van het Utrechts-Hollands veengebied, op het punt waar Angstel, Gein en Holendrecht samenkomen. De Angstel en het Gein worden gezien als de westelijke tak van de Vecht en de Holendrecht is een afwateringsstroom van het veengebied. Ter plaatse van Abcoude maakt de Angstel een scherpe bocht in oostelijke richting en verandert de naam in het Gein. De Holendrecht mondt uit in het Gein vlak na de genoemde bocht. Op de klei-afzetting langs de rivier komt rond het begin van de jaartelling bewoning voor, die vermoedelijk door wateroverlast in de 4de eeuw ophoudt te bestaan. In de Middeleeuwen komt opnieuw bewoning tot stand op de oevers van Angstel en Gein, die dan de basis vormen voor de ontginning van de achterliggende veengronden. Als 'Abecenuualda' wordt de nederzetting in 1085 voor het eerst vermeld. Het bestuur van dit gebied ligt in oorsprong bij de heerlijkheid Abcoude en bij het Utrechtse kapittel van Sint Pieter. Na samenvoeging van het bestuur onder de verantwoordelijkheid van de heer van Abcoude behoudt de proost van het kapittel de lage jurisdictie over zijn goederen, de gerechten Proostdij en Aasdom, die zich ten westen van Angstel en Gein bevinden. De naam en de grens van

deze lage jurisdictie dwars door het dorp Abcoude zijn uiteindelijk bepalend voor de gemeentelijke indeling in het begin van de 19de eeuw in de gemeente Abcoude, Proostdij en Aasdom en de gemeente Abcoude, Baambrugge.

De heerlijkheid Abcoude ligt in een uithoek van het Sticht tegen de grens met het graafschap Holland. De heer van Abcoude bouwt ter verdediging van het grensgebied in de tweede helft van de 12de of in de eerste helft van de 13de eeuw het slot te Abcoude. De sterkte ligt ten zuiden van de nederzetting aan een afgesneden bocht van de Angstel bij de uitmonding van de Winkel. Het slot is niet van betekenis geweest op de ontwikkeling van de nederzetting.

Van een directe ruimtelijke relatie tussen het slot en Abcoude is geen sprake. Ook is er rond het slot geen nieuwe ruimtelijke ontwikkeling ontstaan. Met het uitsterven van het geslacht Abcoude in de 15de eeuw wordt de heerlijkheid overgedragen aan het Sticht. Het slot wordt sindsdien – tot in de 18de eeuw – bewoond door de veldmaarschalk van het Neder-Sticht.

Gegevens over de oudste bewoning van de nederzetting langs de oevers van Angstel en Gein leveren slechts een globaal inzicht in de ruimtelijke opbouw van Abcoude. In het begin van de 14de eeuw wordt een zelfstandige parochie Abcoude gevormd. De kerk, gewijd aan de H.H. Cosmas en Damianus, komt op het grondgebied van het gerecht St. Pieter tot stand. Tussen 1470 en 1491 wordt een grotere kerk gebouwd, die de basis vormt voor de huidige kerk.

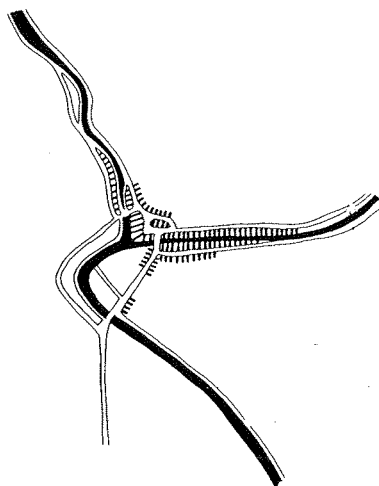
Abcoude functioneert in oorsprong voornamelijk als verzorgingskern voor het omringende gebied, waar veeteelt en visserij de belangrijkste bestaansmiddelen zijn. Er is sprake van een bescheiden marktfunctie. Aan het einde van de 15de eeuw wordt het Marktveld voor het eerst genoemd en in 1541 krijgt Abcoude als enige dorp naast de stad Utrecht octrooi tot het houden van een paardenmarkt. In de 17de eeuw treedt er met de aanleg van buitenplaatsen voor de welgestelde stedelingen langs Angstel en Gein een versterking van de verzorgingsfunctie op. In samenhang met de ontwikkeling van Amstelland en Vechtstreek tot buitenplaatsengebied wordt de trekvaartroute van Amsterdam naar Utrecht verbeterd door de aanleg van een zand- en jaagpad, ondermeer langs de Holendrecht en de Angstel. In Abcoude vindt als gevolg daarvan een toename plaats van op het reizigersverkeer afgestemde bedrijven als herbergen, smederijen en stalhouderijen.

De oudst bekende plattegrond van het dorp komt voor op de 'Caerte van Abcoude der E. Heeren van St. Peters gerechte A° 1643' (fotobijlage, afb. 1 en 2). Het tracé van de waterlopen en wegen is met de drie oeververbindingen vrij nauwkeurig weergegeven, terwijl de bebouwing – met name in het gebied dat buiten het gerecht van St. Pieter valt – meer schematisch is aangeduid. De dijken langs de rivieren vormen met de twee bochtafsnijdingen van de Angstel, de huidige Hoogstraat en Koppeldijk, de doorgaande wegen. De strook grond tussen de dijken en de rivieren varieert in breedte. Langs de westzijde van de Angstel en de Holendrecht komt een stelsel van dubbele dijken voor, de Achter- en de Voordijk, met daartussen een molenkolk. In de binnenbocht van de Angstel is een zijstraatje van de Hoogstraat weergegeven, de huidige Laan van Binnenrust.

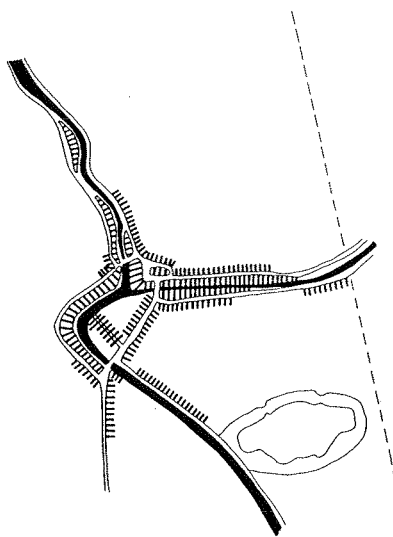
Vrijwel aaneengesloten bebouwing komt voor langs de 'T-kruising', gevormd door het Gein en de doorgaande route Hoogstraat/Amsterdamsestraatweg. De bebouwing is op de smalle strook grond tussen het water en de dijk gesitueerd en georiënteerd op de weg. In de binnenbocht van de Holendrecht en het Gein ligt aan de landzijde de kerk. In het hart van het dorp zijn de beide dijken langs het Gein tweezijdig bebouwd.

De ruimtelijke structuur van het dorp verandert gedurende enkele eeuwen nauwelijks. Het kadastrale minuutplan van 1828 geeft een beeld dat qua omvang en bebouwingsdichtheid weinig afwijkt van de situatie in 1643 (fotobijlage, afb. 3). Op de minuut komt door de gedetailleerd weergegeven verkaveling de ligging van het dorp ten opzichte van het omringende agrarische gebied duidelijk tot uiting. De dorpsbebouwing is geconcentreerd gelegen op de smalle strook tussen het water en de weg en de agrarische bebouwing komt buiten de dorpskern op regelmatige afstand van elkaar aan de landzijde van de weg voor. Opmerkelijk is het smalle profiel van het Gein ten opzichte van de Angstel. Dit zal het gevolg zijn van aanplemping van de dichtbebouwde oevers van het niet als doorvaart functionerende Gein. De op de kaart van 1643 weergegeven Laan van Binnenrust ontbreekt op de minuut. Ter plaatse komt een siervijver, onderdeel van de tuin van Binnenrust, voor.

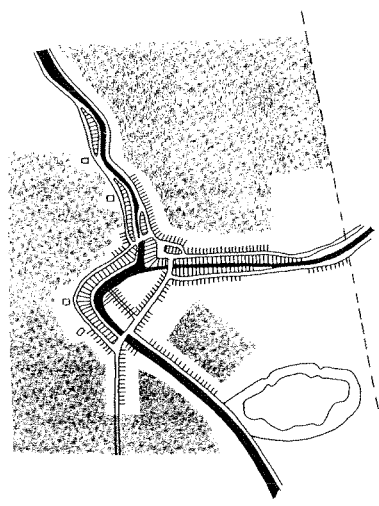
Tot aan het einde van de 19de eeuw blijft Abcoude een kleine woon- en verzorgingskern voor het omringende agrarische gebied. Ook als halteplaats op de doorgaande route Amsterdam-Utrecht blijft Abcoude van belang. In de 19de eeuw vinden een aantal nieuwe ontwikkelingen plaats. In 1843 wordt de spoorlijn

CIRCA 1650

CIRCA 1900

CIRCA 1985

Amsterdam-Utrecht aangelegd en in 1871 komt het station tot stand. Ten zuidoosten van het dorp wordt in 1883, ingeklemd tussen de spoorlijn en de Angstel, het fort nummer vier als onderdeel van de Stelling van Amsterdam aangelegd.

In 1882/3 wordt in het agrarische gebied aan de Achterdijk tegenover de brug over de Angstel een gecombineerd gemeente- en polderhuis voor de gemeente Abcoude-Proostdij gebouwd. De gemeente Abcoude-Baambrugge, waartoe het deel van het dorp op de oostelijke oever van de Angstel behoorde, krijgt in 1895 een aparte secretarie in de Stationsstraat. In dezelfde periode komt de neogothische rooms-katholieke kerk aan de Kerkstraat tot stand. Door de bouw van het postkantoor tegenover het raadhuis ontstaat het Raadhuisplein. Rond 1900 is er sprake van een belangrijke uitbreiding van de dorpsbebouwing in de vorm van lintbebouwing langs de bestaande infrastructuur en in aansluiting op de oude dorpskern. In tegenstelling tot de oude dorpsbebouwing is deze nieuwe bebouwing, die in hoofdzaak uit woonhuizen bestaat, steeds op het water georiënteerd. Dorpsuitbreidingen van een dergelijke omvang komen in deze periode in de naburige dorpen in het weidegebied niet voor. Mogelijk is hier sprake van een beginnend forensisme.

In de dertiger jaren van de 20ste eeuw komt er een einde aan de oude verkeers- en halteplaatsfunctie van Abcoude. Door de aanleg van de rijksweg Amsterdam-Utrecht wordt het doorgaande verkeer omgeleid. Het belang van de scheepvaart was door omschakeling op wegvervoer al eerder teruggelopen. Vooral na de Tweede Wereldoorlog komt Abcoude in de belangstelling van de forenzen te staan. Dit heeft geresulteerd in ten opzichte van het oude dorp grote

dorpsuitbreidingen in het aangrenzende weidegebied, die niet meer op de wegen langs de waterlopen zijn georiënteerd.

Alleen aan de Stationsstraat is er nog sprake van een directe relatie van de historische kern met het agrarische gebied. In de jaren tachtig vindt er in combinatie met de aanleg van het Dokter van Doornplein een wegomlegging van de Amsterdamsestraatweg plaats.

Huidig ruimtelijk karakter

Het huidige ruimtelijke karakter van Abcoude wordt nog altijd in hoofdzaak bepaald door de ligging van de kern aan de samenkomst van Angstel, Gein en Holendrecht. De Angstel en de Holendrecht, die samen de doorgaande vaarroute vormen, zijn ter plaatse breed en gebogen. De breedte van het Gein is zeer gering, het beloop is recht. De wegen langs de oevers worden door de drie bruggen over de Angstel, het Gein en de Holendrecht met elkaar verbonden.

Van de oorspronkelijke directe relatie tussen de kern en het omringende agrarische gebied is nog sprake bij de Stationsstraat en in mindere mate aan de noord-westzijde bij de Meerweg. Kenmerkend is de ruimtelijke beslotenheid van de oudste kern van de nederzetting. De bebouwing is georiënteerd op de straten met de achtererven gekeerd naar het water, een wijze van situering die vrij algemeen is voor de aan rivieren gelegen dorpen in dit gebied. De bebouwing is vrijwel aaneengesloten direct aan de straat in een vloeiende rooilijn gelegen. Er is slechts incidenteel sprake van een directe relatie met de waterlopen, namelijk ter plaatse van een deel van de Voordijk. Het ruimtelijke karakter van de route Hoogstraat/Kerkplein/Amsterdamsestraatweg wordt

bepaald door hogere, meer voornamelijk bebouwing. De doorgaande weg is ter plaatse van de verkeersomleiding via het Dokter van Doornplein niet meer als zodanig herkenbaar.

Het ruimtelijk beeld van de laat-19de-eeuwse delen van de nederzetting wordt gekenmerkt door een grotere openheid en is van een meer landelijk karakter. De over het algemeen vrijstaande bebouwing is, voorzien van voortuinen, op korte afstand van de weg in een rooilijn gesitueerd. In tegenstelling tot de oudste kern zijn de voorgevels van de huizen en niet de achtererven op het water gericht. De beplanting speelt hier een belangrijke rol. De 19de-eeuwse ontwikkelingen vormen met de oudste kern een ruimtelijk samenhangend geheel. Het Kerkplein heeft aan de andere kant van de Hoogstraat een pendant gekregen in het Raadhuisplein. Over het algemeen overheerst de woonfunctie. Kenmerkend voor de Hoogstraat, het Kerkplein en het begin van de Stationsstraat is de winkel- en horecafunctie.

De verkaveling en de situering van de bebouwing is niet wezenlijk gewijzigd. Het karakter van de bebouwing wordt voornamelijk bepaald door veranderingen en vernieuwingen uit de 19de en de 20ste eeuw. Op de als bijlage opgenomen inventarisatiekaart is de historische ruimtelijke waarde van Abcoude in de huidige verschijningsvorm met het oog op de voorgestelde aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht in hoofdlijnen weergegeven.

Aan te wijzen gebied

Het voorstel tot aanwijzing van Abcoude tot beschermd dorpsgezicht is voornamelijk gericht op de bescherming van de ruimtelijke structuur van de oude nederzetting.

Tevens wordt hierbij de relatie tussen de kern en het weidegebied aan de Stationsstraat en het fort van belang geacht. In samenhang daarmee wordt de begrenzing aan de zuidzijde bepaald door de westelijke oever van de Angstel, het fort en de spoorlijn.

De begrenzing valt voor het overige samen met de achtererfgrenzen van de bebouwing aan de Kerkstraat, Kerkplein, Amsterdamsestraatweg, Meerweg, Hein Kuitenstraat en Raadhuislaan. De openheid van het weidegebied ten noordwesten van de Meerweg is op zich van belang, maar is vanwege de uitgestrektheid van het gebied buiten het aanwijzingsvoorstel gelaten.

Nadere typering te beschermen waarden

De belangrijkste ruimtelijke kenmerken van het aangewezen beschermde dorpsgezicht zijn bij de beschrijving van het huidige ruimtelijke karakter reeds aangeduid. In het vervolg wordt nader ingegaan op aspecten die binnen het kader van deze algemene kenmerken van bijzondere waarde zijn voor het historisch ruimtelijke karakter van Abcoude. De verkaveling is loodrecht op de straat gericht met een in het algemeen relatief smalle perceelsbreedte. Brede en ondiepe kavels zijn kenmerkend voor het zuidelijk deel van de Hoogstraat. De bebouwing is over het algemeen één bouwlaag hoog met een vaak steile kap. De nok is meestal loodrecht op de voorgevel gericht. De wat bredere panden hebben een nokrichting evenwijdig aan de straat. De bebouwing van de Hoogstraat, het Kerkplein en de Amsterdamse Straatweg is veelal twee bouwlagen hoog. Het individuele karakter van de panden leidt tot een afwisselend straatbeeld. Over het algemeen komen top- en lijstgevels voor. Kenmerkend voor de laat-19de-eeuwse bebouwing in de Stationsstraat en de Raadhuislaan is de seriebouw. De historisch ruimtelijke waarderingskaart geeft aan dat een deel van de bebouwing van Abcoude tevens van betekenis is vanwege de historische vormgeving en detaillering. Een zekere eenheid in opbouw en geleding van de gevels en in materiaal is hiervoor kenmerkend. Verticaal geplaatste ramen op regelmatige afstand bepalen de opbouw van de gevels. Baksteen en gebakken dakpannen zijn het meest gebruikte materiaal.

Het dwarsprofiel van de straten is eenvoudig, een rijbaan met brede trottoirs of alleen een rijbaan. Bomenrijen in de openbare ruimte komen voor rond de kerk en langs het Marktveld. In de laat-19de-eeuwse delen van het dorp is de beplanting in de particuliere tuinen, veelal

voorzien van tuinhekjes, voor het totale beeld van belang.

De voor Abcoude markante situaties komen voor bij de drie bruggen, de punten waar de waterlopen en de wegen elkaar kruisen en verbinden. De situatie bij de brug over het Gein wordt bepaald door de besloten stedelijke ruimte van de Hoogstraat, die visueel wordt afgesloten door de nederlands-herformde kerk.

Het Gein is ter plaatse smal, begrensd door hoge kademuren.

Het Raadhuis bij de ophaalbrug over de Angstel sluit visueel de andere kant van de Hoogstraat af. Kenmerkend is het meer landelijke karakter ter plaatse, bepaald door het brede profiel van de Angstel met de lage oeverbeschoeiingen, het met bomen beplante terras van de oude herberg De Eendracht en de zware boombeplantingen in de particuliere tuinen. De entree van het dorp wordt gevormd door de rij 19de-eeuwse huizen aan de Koppeldijk.

De Holendrecht is ten noorden van de brug smal en tweezijdig bebouwd en ten zuiden daarvan breder met een meer gebogen beloop. Markant is het hoogteverschil tussen de Brugstraat, met op de hoek het voormalig regthuis, en de Voordijk. Op het punt waar de beide rivieren samenkomen staat in de tuin van Binnenrust een theekoepel. Deze tuin versterkt met de vrijstaande 'buitenhuisjes' langs de Voordijk, de voormalige molenkolk en de daarachter gelegen historisch waardevolle, boerderij het buitenplaatsachtige karakter ter plaatse. Op de achtergrond speelt de toren van de kerk een belangrijke rol in dit dorpsbeeld.

De Stationsstraat heeft een geheel eigen karakter, enerzijds door de strakke blokken 19de-eeuwse huizen, anderzijds door de openheid van het weidegebied, dat visueel door de hoge boombeplanting op het fort wordt afgesloten. Kenmerkend is het hoogteverschil tussen de weg en het weiland.

In het straatbeeld is voorts de boerderij ter plaatse van belang.

In het silhouet van Abcoude speelt naast de toren van de oude nederlands-hervormde kerk ook de toren van de rooms-katholieke kerk een belangrijke rol.

Rechtsgevolg aanwijzing

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting op de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de

karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

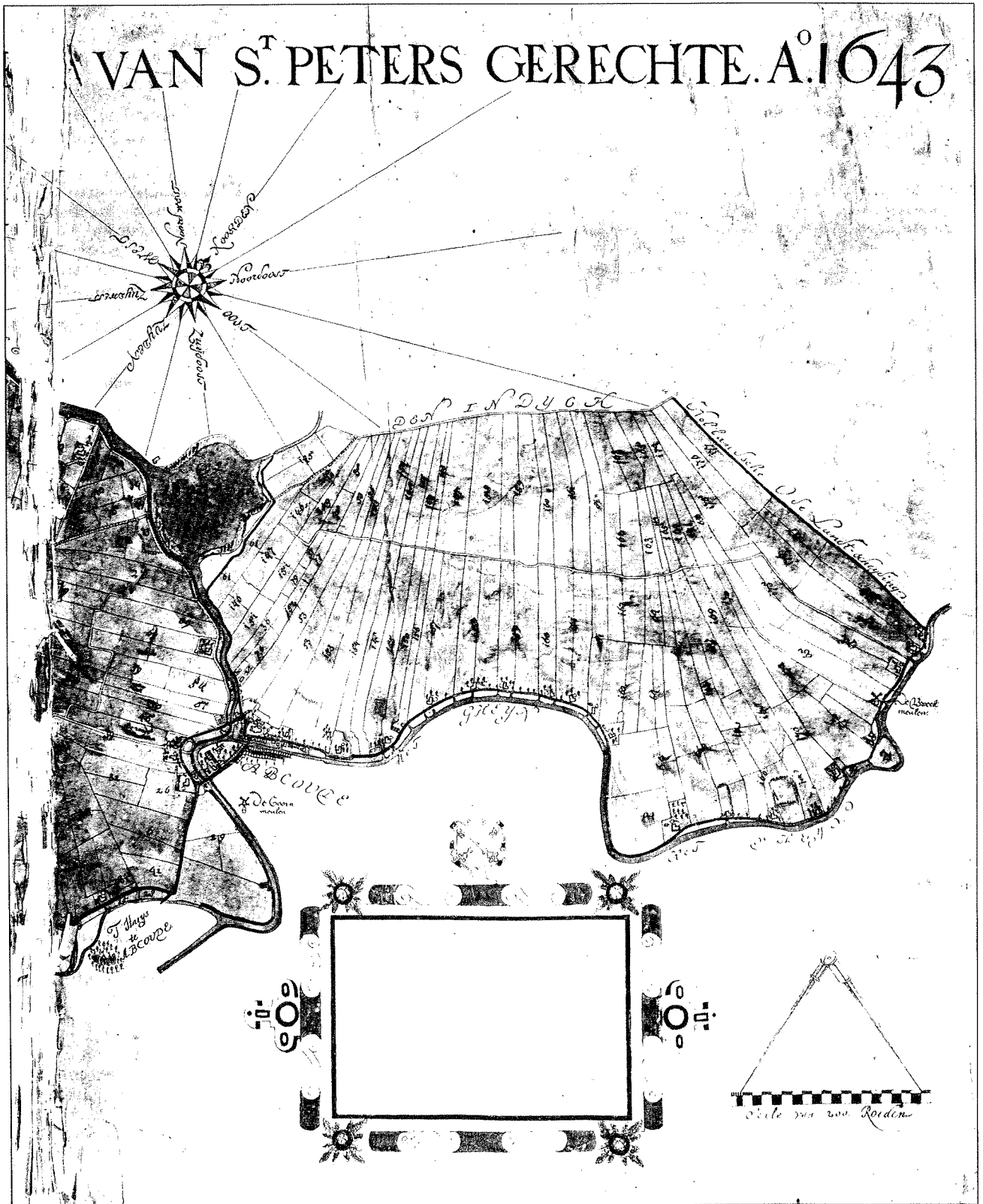
Geraadpleegde literatuur:

- Aa, A.J. van der*
Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden. dl. 1. Gorinchem, 1839.
- Arkel, G. van en Verburgt, J.W.*
'Beschrijving der oudheden in de gemeente Abcoude-Proosdij.'
Jaarboekje Nifterlake, 1914 34-46.
- Blok, D.P.*
'De historische en geografische situatie van Liudger's geboortestreek Nifterlake' in: Kl. Sierksma (red.), Liudger 741-809. Muiden, 1984.
- Braam Houckgeest J.P. van en Visser, K.*
Klein memorieboek bij de restauratie van de Nederlands Hervormde Kerk te Abcoude. Abcoude, 1973.
- Grevenstuk, I. Th.*
'De parochie van de H.H. Cosmas en Damianus te Abcoude tot het einde der 18de eeuw'. Jaarboekje Nifterlake, 1926 18-41.
- Koomans, W.H.*
'Abcouder paardenmarkt.' Jaarboekje Nifterlake, 1946 9-14.
- Pompe, P.H.*
Abcoude door de eeuwen heen. z.pl. z.j.
- Rojien, R. van*
'De heerlijkheid Abcoude-Baambrugge.' Jaarboekje Nifterlake, 1934 39-52.
- Stichting Menno van Coehoorn*
Atlas Historische Vestingwerken. dl. III. z.pl. z.j.
- Tirion, I.*
Tegenwoordige Staat der Nederlanden. dl. 12. Amsterdam, 1772.
- Vink, T.*
De rivierstreek. Baarn, 1954.

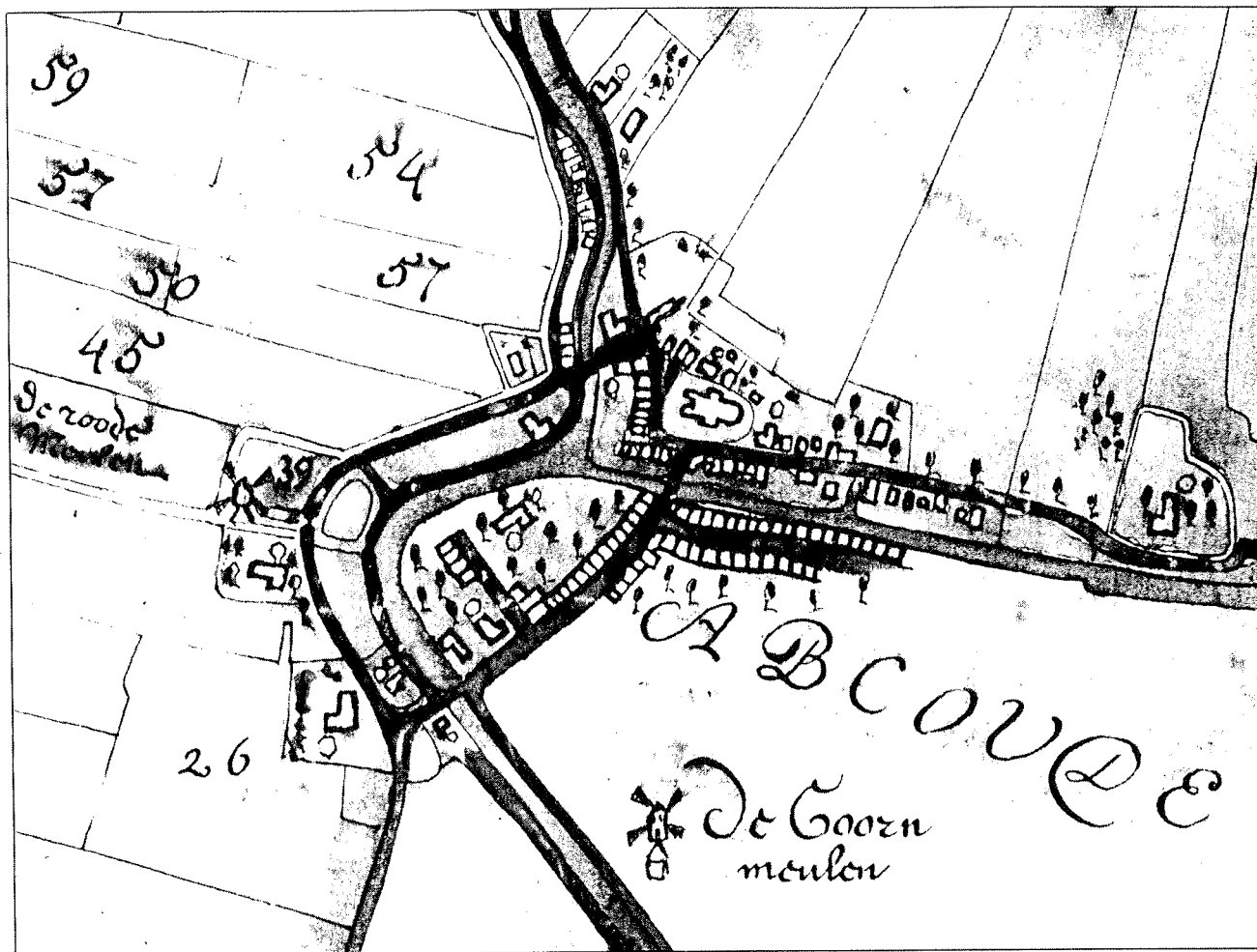
Colofon:

- Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.
- Historisch-geografisch en stedenbouwkundig onderzoek:
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.
- Foto's:
Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers, Apeldoorn (afb. 3);
Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist (afb. 4, 5, 6);
Rijksarchief Utrecht (afb. 1, 2);
Topografische Dienst, Emmen (omslag).
- Kaarten en illustratie in de tekst:
Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.
- Verkoopprijs f 10,-.
Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer of ISBN 90 346 1152 3.
- Druk:
Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.
- Verkoopprijs f 10,-.
Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij het Distributiecentrum DOP
Postbus 20014
2500 EA 's-Gravenhage.
Telefoon: 070-78 98 80.
Onder vermelding van bestelnummer of ISBN 90 346 1133 7.

Fotobijlage

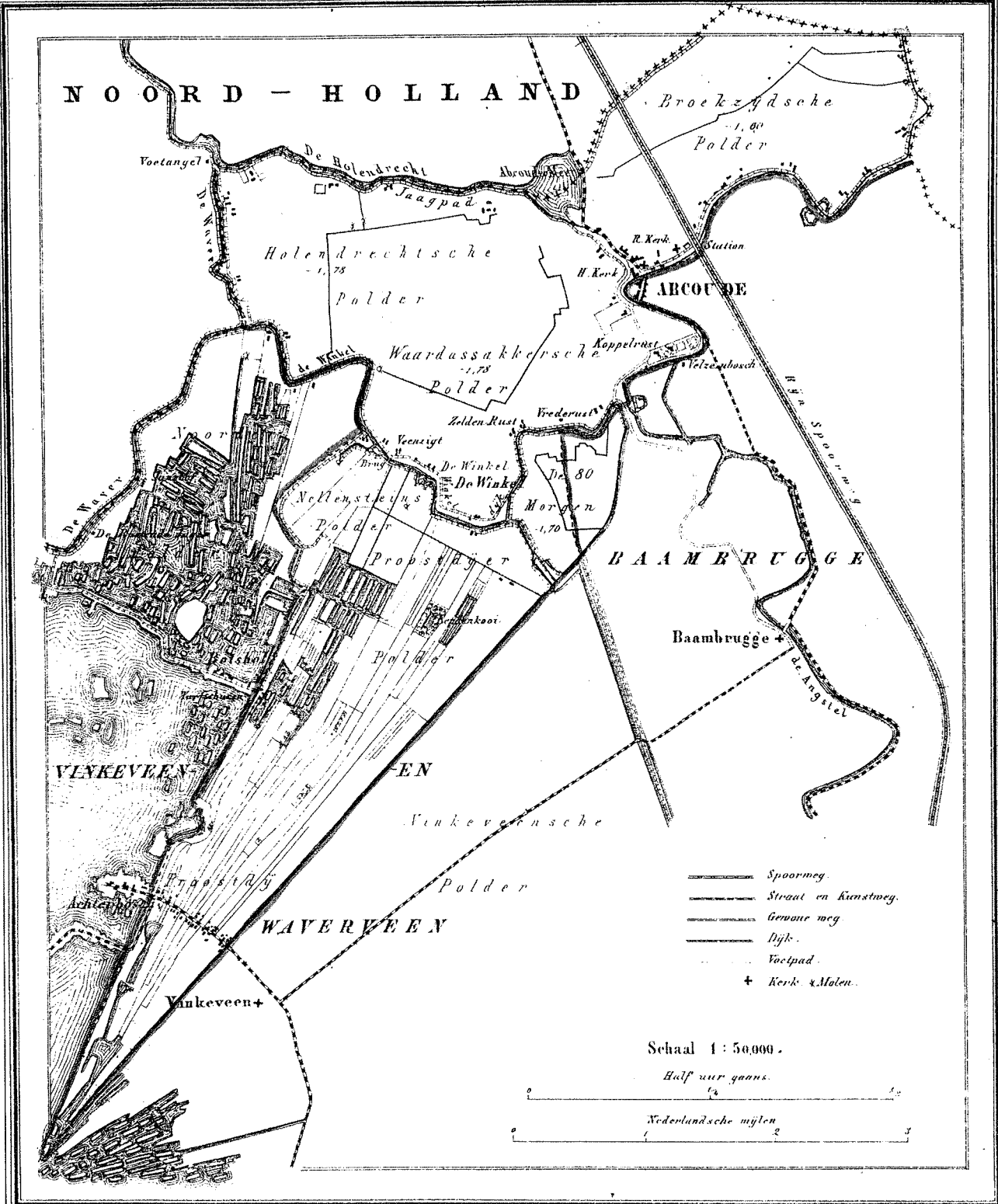
Afb. 1. Caerte van Abcoude der E. Heeren van St. Petrus gerechte A° 1643 (R.A.U., Archief Kapittel van St. Pieter, inv. nr. 802), fragment.

Afb. 2. Idem, detail.

Afb. 3. Kadastraal Minuutplan gemeente Abcoude Proosdij en Aasdom en gemeente Abcoude-Baambrugge, 1828.

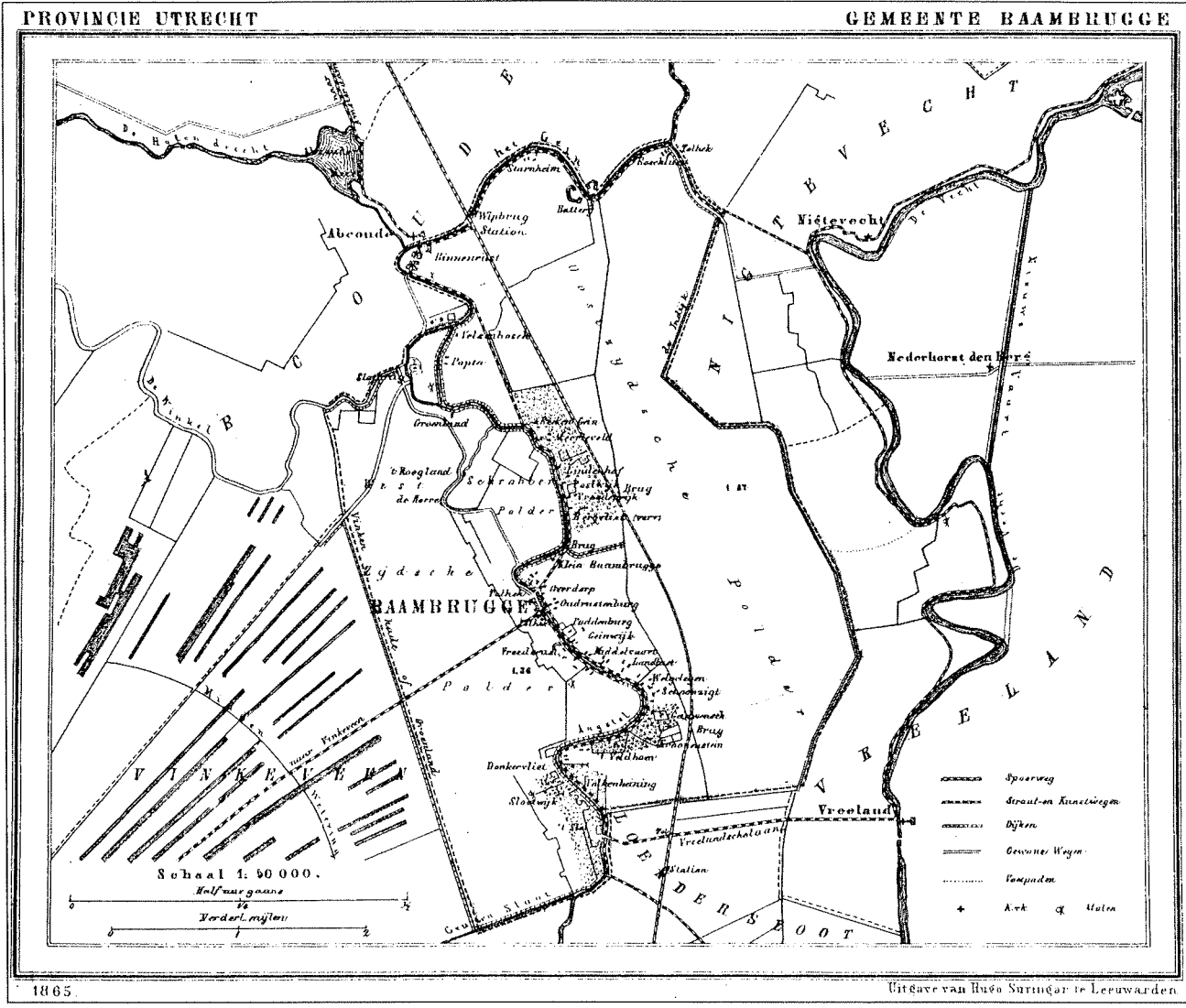

1867.

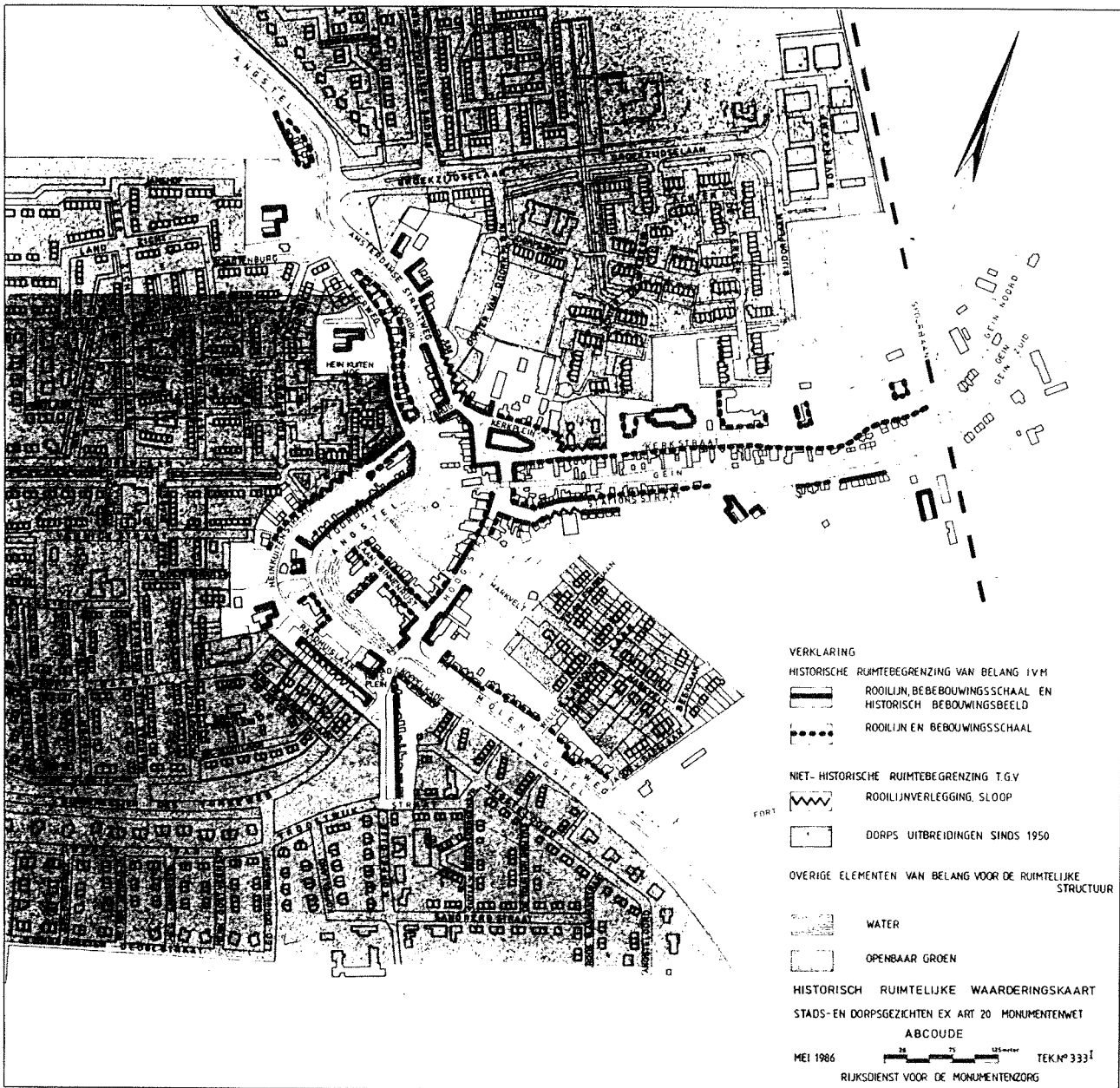
1543 Banders 1225 Inmoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

Afb. 4. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1867, provincie Utrecht, gemeente Abcoude Proostdij en Aasdom.

Afb. 5. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, 1865, provincie Utrecht, gemeente Baambrugge.

Afb. 6. Historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

ABCOUDE, gemeente Abcoude

Aanvulling op de toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Abcoude als beschermd dorpsgezicht.

Resultaat gevoerd overleg

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 35 (voorheen 20) van de Monumentenwet zijn de raad van de gemeente Abcoude, Gedeputeerde Staten van Utrecht, de Rijksplanologische Commissie en de Raad voor het Cultuurbeheer gehoord over het voorstel Abcoude aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht.

Genoemde instanties hebben positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen bescherming.

Het verzoek van de gemeente om het beschermde gebied uit te breiden met de bebouwing tussen de Meerweg en de Voordijk en het perceel aan de Amsterdamsestraatweg is unaniem ondersteund en heeft derhalve tot een grenswijziging geleid.

Conform het advies van de Rijksplanologische Commissie blijft het Marktveld vanwege de logische omgrenzing binnen het beschermde gebied opgenomen en is de waarde van het Schapenweitje in de ruimtelijke structuur niet van een zodanig ruimtelijk belang dat opname gerechtvaardigd is.

ERRATUM

In verband met de inwerkingtreding van de Monumentenwet 1988 per 1 januari 1989 dient in de plaats van "artikel 20 van de Monumentenwet" gelezen te worden: "artikel 35 van de Monumentenwet 1988".

De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening" dient vervangen te worden door "artikel 36, eerste lid, van de Monumentenwet 1988".